

ZMYSEL PRE INTEGRITU A VZŤAHOVÁ VÄZBA U ADOLESCENTOV

THE SENCE OF COHERENCE AND ATTACHMENT IN ADOLESCENCE

MARTA POPELKOVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Kraskova ul.1, 949 74 Nitra
mpopelkova@ukf.sk

Abstrakt: príspevok sa zaoberá konceptom zmyslu pre integritu ako jednej z dôležitých charakteristík reziliencie vo vzťahu k vnímanej vzťahovej väzbe k rodičom a rovesníkom. U 254 adolescentov vo veku 15-18 rokov bol aplikovaný Dotazník životnej orientácie (Antonovsky, 1987) a dotazník emočnej väzby (Armsden a Greenberg, 1987). Korelačná analýza preukázala významnú súvislosť zmyslu pre integritu s vnímanou kvalitou vzťahov k rodičom a rovesníkom. Zistenia akcentujú dôležitosť a význam vzťahov pre životnú orientáciu adolescentov.

Kľúčové slova: sense of coherence, attachment, vzťah k rodičom a rovesníkom, adolescencia

Abstract:

The paper deals with the concept of a sense of integrity as one of the important characteristics of resilience in relation to perceived attachment to parents and peers. The 254 adolescents aged 15–18 years Antonovsky's Life orientation questionnaire and Armsden and Greenberg's Emotional ties questionnaire were applied. Correlation analysis showed a significant association between sense of coherence and perceived quality of relationships with parents and peers. The findings emphasize the importance and significance of the life orientation of adolescents.

Keywords: sense of coherence, attachment, relation to parents and peers, adolescence

PROBLÉM

Zmysel pre integritu (sence of coherence) zaraďujeme medzi významné salutogenetické činitele. Salutogenetický model vníma ťažkosti ako bežnú súčasť života v každom vývinovom období a zameriava sa na hľadanie zdrojov, ktoré jednotlivcovi pomáhajú prekonávať problémy a upevňujú zdravie v najširšom slova zmysle (Olsson, et.al., 2005). Medzi činitele podporujúce budovanie odolnosti zaraďuje Ungar (2007) u adolescentov aj prístup k podporujúcim vzťahom s významnými osobami v rámci rodiny aj mimo nej. Vychádzajúc z uvedeného

predpokladáme, že zmysel pre integritu môže súvisieť s takými zdrojmi v sociálnom prostredí adolescenta, ktoré predstavujú vzťahy k rodičom a rovesníkom.

Proces utvárania zmyslu pre integritu predstavuje otvorený a dynamický proces. Koherencia sa začína budovať a vyvíja sa v detstve, stabilizuje sa počas dospievania a v rannej dospelosti (Antonovsky (1987, in Lorenz, 2004). Zmysel pre integritu sa konštituuje po celý život – v dialógu so svetom i sebou samým, v procese vyrovnávania sa s požiadavkami prostredia (Erikson, In: Vágnerová, 2000). Špecifiká vývinového obdobia adolescencie, medzi ktoré patrí hľadanie a nachádzanie odpovedí na otázky týkajúce sa života a jeho zmyslu, túžba po sebauplatnení, hodnotovej a názorovej nezávislosti, rozširovanie priestoru poznania ovplyvňujú proces utvárania zmyslu pre integritu, ktorý nie je v tomto období plne ustálený a vyrovnávaním sa s vývinovými úlohami tohto obdobia smeruje k stabilizácii.

Výskumné štúdie sa zameriavajú najmä na sledovanie zmyslu pre integritu u dospelých. Nedostatok štúdií u dospievajúcich zdôvodňujú Hagquist a Andrich (2004) nestabilnou úrovňou zmyslu pre integritu v tomto období; zároveň obdobie adolescencie považujú za významné pre rozvoj zmyslu pre integritu. Výskumy sledujú skôr špecifické skupiny dospievajúcich s predpokladaným väčším rizikom stresu: adolescenti rôznych národnostných menšín (He, Lopez, Leigh 2011), s diagnostikovanou poruchou, napr. s depresívnymi poruchami (Blom et al. 2010). Výsledky naznačujú, že vyššia úroveň zmyslu pre integritu pomáha adolescentom zvládať špecifické ťažkosti v živote a zmiernuje následky stresu, ktorý prežívajú. Podľa Torsheim et al. (2001) môže zmysel pre integritu pomáhať zvládať potencionálne stresujúce požiadavky a nároky života aj u adolescentov so zdravým vývinom.

Koncept vzťahovej väzby sa dotýka kognitívnej aj emočnej stránky vzťahu, predstavuje účinný vzorec emočnej regulácie, protektívny faktor súvisiaci s adaptívnym vývinom jednotlivca a predpokladá určitú stabilitu vnútorných pracovných modelov, ktoré sa nemenia ani v období adolescencie. Typ pripútania zostáva v podstate nemenný až do dospelosti (Zimmermann, 2004). To čo sa mení v období adolescencie vo vzťahoch je objekt, na ktorý sa dospievajúci so svojimi vzťahovými potrebami obracajú. Narastá význam vzťahov s rovesníkmi, ktoré sú založené na vnútorných pracovných modeloch, vytvorených na základe skúseností zo vzťahu s rodičmi (Zimmerman, 2004). Skúsenosti z primárnej rodiny, blízke vzťahy s rodičmi, osvojený otvorený model komunikácie a interpersonálna podpora predstavujú významné činitele podporujúce zmysel pre integritu (Antonovsky 1987, in Krivohlavý 1990, Volanen et al. 2010, Antonovsky, Sagy 2001).

Cieľom štúdie je sledovanie vzťahu medzi zmyslom pre integritu a vzťahmi k rodičom a rovesníkom u adolescentov. Zamerali sme sa na otázku, či vnímaná kvalita vzťahov adolescentov k rodičom a rovesníkom a jej zložky, dôvera, komunikácia a pocity odcudzenia, majú vzťah k zmyslu pre integritu.

METÓDY

Výskumný výber tvorilo 254 adolescentov, z toho 126 mužov a 128 žien vo veku od 15 do 18 rokov, priemerný vek 16,8. Zmysel pre integritu sme merali dotazníkom životnej orientácie Scale of Coherence (SOC) A. Antonovského (1987, in Krivohlavý 1990). Ruiselová et al. (2005) vytvorili predbežné slovenské normy. Zmysluplnosť, zrozumiteľnosť a zvládnuteľnosť tvoria komponenty zmyslu pre integritu.

Ďalej sme použili Inventár rodičovského a rovesníckeho pripútania (Inventory of Parent and Peers Attachment – IPPA) autorov Armsden, Greenberg (1987), ktorí pri jeho zostavovaní vychádzali z teórie vzťahovej väzby. Dotazník zisťuje kvalitu vzťahov k rodičom a vrstovníkom z pohľadu adolescenta. Každú z troch častí dotazníka (dôvera, komunikácia a pocity odcudzenia), obsahujúcich po 25 položiek, je možné aplikovať aj jednotlivo (emočná

väzba k matke, otcovi a vzťah k rovesníkom). Respondent odpovedá prostredníctvom 5-bodovej Likertovej škály. Reliabilita dotazníka je $\alpha = 0,94$ (kvalita vzťahu s matkou) a $\alpha = 0,92$ (kvalita vzťahu s otcom). Výsledky sme spracovali Pearsonovým korelačným koeficientom a vyhodnotili štatistickým programom SPSS 20.

VÝSLEDKY

Tab. 1 – Vzťah komponentov zmyslu pre integritu a vzťahovej väzby k matke

Zmysel pre integritu		Vzťahová väzba k matke		
		Dôvera	Komunikácia	Odcudzenie
Zrozum.	Muži (n = 126)	r -0.137 p 0.147	0.078 0.409	0.133 0.157
	Ženy (n = 128)	0.071 0.468	0.011 0.912	-0.370* 0.013
Zvládn.	Muži	0.120 0.204	0.300** 0.001	-0.066 0.487
	Ženy	0.212* 0.029	0.105 0.282	-0.245* 0.011
Zmysl.	Muži	0.104 0.273	0.477** 0.000	-0.030 0.755
	Ženy	0.379** 0.000	0.202* 0.038	-0.325** 0.001

Legenda: r - Pearsonov korelačný koeficient; p – hladina významnosti

* hladina významnosti $\alpha < .05$; ** $\alpha < .01$

Zrozum. – zrozumiteľnosť

Zvládn. – zvládnuteľnosť

Zmysl. – zmysluplnosť

Tab. 2 – Vzťah komponentov zmyslu pre integritu a vzťahovej väzby k otcovi

Zmysel pre integritu		Vzťahová väzba k otcovi		
		Dôvera	Komunikácia	Odcudzenie
Zrozum.	Muži (n = 126)	r 0.028 p 0.770	0.116 0.227	-0.051 0.592
	Ženy (n = 128)	0.199* 0.052	0.101 0.302	-0.322* 0.001
Zvládn.	Muži	0.152 0.112	0.078 0.415	-0.108 0.257
	Ženy	0.217* 0.025	0.131 0.181	-0.153 0.118
Zmysl.	Muži	0.028* 0.029	0.244* 0.010	-0.096 0.318
	Ženy	0.197* 0.043	-0.001 0.993	-0.182 0.062

Tab. 3 – Vzťah komponentov zmyslu pre integritu a vzťahovej väzby k rovesníkom

Zmysel pre integritu		Vzťahová väzba k rovesníkom		
		Dôvera	Komunikácia	Odcudzenie
Zrozum.	Muži (n = 126)	r 0.473** p 0.002	0.292 0.061	-0.377* 0.014
	Ženy (n = 128)	0.193 0.204	0.142 0.353	-0.439** 0.003
Zvládn.	Muži	0.514* 0.000	0.466** 0.002	-0.159 0.313
	Ženy	0.248 0.101	0.194 0.201	-0.366* 0.014
Zmysl.	Muži	0.242 0.122	0.359* 0.020	-0.062 0.695
	Ženy	0.223 0.101	0.153 0.201	-0.366* 0.014

Zistili sme pozitívny vzťah medzi zmyslom pre integritu a vzťahovou väzbou k matke (muži $r = 0.290$; ženy $r = 0.314$), k rovesníkom (muži $r = 0.503$; ženy $r = 0.324$) a slabý vzťah k otcovi (muži $r = 0.190$; ženy $r = 0.325$).

Vo vzťahu k matke sa u žien prejavil negatívny vzťah medzi všetkými komponentmi zmyslu pre integritu a škálou odcudzenie a pozitívny vzťah medzi škálami zvládnuteľnosť a zmyslupnosť a dôvera (tab.1). U mužov vo vzťahu k matke pozitívne korelujú zvládnuteľnosť a zmyslupnosť s dimenziou komunikatívnosť. Vzťahy k otcovi sa pohybujú na nízkej úrovni; u žien sme zaznamenali pozitívny vzťah medzi dimenziami zmyslu pre integritu a úrovňou dôvery a negatívny vzťah medzi zrozumiteľnosťou a odcudzením vo vzťahu. U mužov sa vo vzťahu k otcovi prejavil pozitívny vzťah medzi dimenziou zmyslupnosť a dôvera a komunikatívnosť vo vzťahu (tab.2). V celom výbere pozitívne korelujú dimenzie zrozumiteľnosť a zvládnuteľnosť s dôverou a negatívne s odcudzením. Vo vzťahu k rovesníkom sme u žien zaznamenali negatívne vzťahy medzi tromi komponentmi zmyslu pre integritu a odcudzením vo vzťahu. U mužov sa vo vzťahu k rovesníkom prejavili pozitívne vzťahy medzi zrozumiteľnosťou, zvládnuteľnosťou a dôverou; ďalej medzi zvládnuteľnosťou, zmyslupnosťou a komunikáciou a negatívny vzťah medzi zrozumiteľnosťou a odcudzením vo vzťahu (tab. 3).

Sebavýpovedový charakter použitých meracích nástrojov považujeme za jeden z limitov nášho štúdie.

DISKUSIA

Koherencia je považovaná za globálnu charakteristiku účinného zvládania záťaže bez ohľadu na vek. Jednotlivec s vysokou úrovňou koherencie sa správa flexibilnejšie pri výbere zdrojov zvládania a vo vzťahu k zachovaniu dobrého zdravia a fungovania sa správa adaptívnejšie (Ruiselová et al., 2005). Zaujímalo nás, ako súvisí subjektívne vnímanie vzťahov k blízkym osobám, rodičom a rovesníkom s touto všeobecnou orientáciou v období adolescencie.

Naše výsledky naznačujú, že vzťahová väzba sa spája s vyšším zmyslom pre integritu. Rodina a sociálna sieť vystupujú ako dôležité zdroje zmyslu pre integritu (Marsh et al. 2007, Ying, Lee, Tsai 2007, Popelková, 2011). Volanen (2004) pripisuje význam psychosociálnym faktorom ako sú rodinné podmienky v detstve a sociálna opora oproti socioekonomickým, ktoré pri formovaní zmyslu pre integritu u dospelých neboli natoľko určujúce. Autor upo-

zorní na možnú reciprocitu vzťahov zmyslu pre integritu a sociálnej opory, zároveň on i iné zistenia, napr. Madarasová-Gecková a kol. (2008) význam rodiny a sociálnej siete pre zmysel pre integritu podporujú. Aj naše výsledky naznačujú, že subjektívne vnímané kladné vzťahy k rodičom, najmä dôvera a absencia osamelosti môžu pozitívne súvisieť s vyššou úrovňou koherencie.

V našom súbore je u žien zmysluplnosť podporovaná vzťahom k matke, ktorý je sytený dôverou a dobrou komunikáciou; pocity izolácie ju nepodporujú.

U mužov prispieva k zmysluplnosti, zvládnuteľnosti a zrozumiteľnosti svetu komunikácia s matkou. Allen, Land (1999) za charakteristiky stabilnej vzťahovej väzby k matke u adolescentov označili podporu vnímanú zo strany adolescenta, deidealizáciu osoby matky, naladenie na vnímanie adolescenta a schopnosť obnoviť vzťah aj po nedorozumeniach.

Zmysel pre integritu sa v súbore žien viaže najmä k dôvere k otcovi. Holmbeck a Wandrei (1993) zvlášť vo vzťahu adolescentných dievčat k rodičom uvádzajú, že väzba na rodičov a ich podpora je dôležitým prediktorom pozitívneho hodnotenia rôznych aspektov života.

U mužov vo vzťahu k otcovi zmysluplnosť súvisí s vnímanou dôverou a komunikáciou. Zmysluplnosť sa javí byť významným komponentom modelu zmyslu pre integritu súvisiacim s viacerými sledovanými oblasťami vzťahovej väzby. Antonovsky (1996) považuje zmysluplnosť za centrálnu zložku koherencie a zdôrazňuje jej motivačný náboj, podľa Halamu (2007) je kľúčom k mobilizácii zdrojov odolnosti. Naše zistenia naznačujú, že podporujúca matka, ktorej adolescenti dôverujú a môžu s ňou hovoriť o svojich problémoch, môže orientáciu vo svete podporiť.

K zrozumiteľnosti a zvládnuteľnosti vo vzťahu k rovesníkom prispieva dôvera, negatívne pôsobí izolácia. Integrita u mužov súvisí viac s dôverou a komunikáciou s rovesníkmi, u žien s prijatím vo vzťahoch. Podľa Laibla (2007) rovesnícke a priateľské vzťahy predstavujú pre adolescenta zdroj emočnej opory a bezpečné útočisko v podmienkach nepohody. Pre formovanie vzťahov s rovesníkmi sú však vzťahy a skúsenosti z interakcií s rodičmi nepostrádateľné. Ak vzťahy s primárnymi osobami sú vnímané ako bezpečné, jednotlivец je schopný vytvárať silné a bezpečné väzby aj mimo rodiny.

ZÁVER

Podporujúce vzťahy s blízkymi osobami sú považované za významný zdroj zmyslu pre integritu a prístup k nim má v živote adolescenta významnú úlohu pri napĺňaní vývinových úloh tohto dôležitého tranzitného obdobia. Vzťahy s rodičmi a s rovesníkmi môžu mať pri formovaní zmyslu pre integritu odlišný význam. Výsledky podporujú náš záujem o ďalšie a hlbšie skúmanie prezentovanej témy – naznačujú, že rodičia podporujú skôr vnímanie zmysluplnosti sveta, rovesníci dôverou a blízkosťou môžu u adolescentov prispieť k porozumeniu svetu.

LITERATÚRA

- Adamovová, L., Halama, P. (2009). *Vzťahová väzba a religiozita*. Bratislava: Slovak Academic Press.
- Allen, J. P., Land, D. (1999). *Attachment in Adolescence*. In: Casidy, G., Shaver, P. (2008). *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New York: Guilford Press, 319–335.
- Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health Promotion. *Health Promotion International*, 11, 1, 11–18.
- Antonovsky, H., Sagy, S. (2001). The development of a sense of coherence and its impact on responses to stress situations. *The Journal of Social Psychology*, 126, 2, 213–225.
- Armsden, G. C., Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427–454.
- Bašková, (2012). Reziliencia a vybrané socioekonomické a psychosociálne faktory u adolescentov. Diplomová práca. KPsV FSVaZ, UKF v Nitre.
- Blom, E. et al. (2010). Low Sense of Coherence (SOC) is a mirror of general anxiety and persistent depressive symptoms in adolescent girls – a cross-sectional study of a clinical and a non-clinical cohort. In: *Health & Quality of Life Outcomes*, 8, 58–70.
- Halama, P. (2007). *Zmysel života z pohľadu psychológie*. Slovak Academic Press: Bratislava.
- Hagquist, C., Andrich, D. (2004). Is Sense of Coherence instrument applicable on adolescents? *Personality and Individual Differences*, 36, 955–968.
- He, F., Lopez, V., Leigh, M. (2011). Perceived acculturative stress and sense of coherence. Chinese nursing students. *Australia Nurse Education Today*, 35, 345–350.
- Holmbeck, G. N., Wandrei, M. L. (1993). Individual and relational predictors of adjustment in first-year college students. *Journal of Counseling Psychology*, 40, 73–78.
- Křivohlavý, J. (1990). Nezdolnosť v pojetí SOC. In: *Československá psychologie*. 34, 6, 511–517.
- Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behaviour. *Personality and Individual Differences*. 43, 1185–1197.
- Lorenz, R. L. (2004). Salutogenese. Grundwissen für Psychologen, Mediziner, Gesundheits- und Pflegewissenschaftler. Mnichov: Basel Ernst Reinhardt.
- Madarasová-Gecková, A. a kol. (2008). Socioekonomické a psychosociálne faktory zmyslu pre integritu u adolescentov. *Československá psychologie*, 52, 2, 132–144.
- Marsh, S. C., Clinkinbeard, S. S., Thomas, R. M., Evans, W. P. (2007). Risk and protective factors predictive of sense of coherence during adolescence. *Journal of Health Psychology*. 12, 2, 281–284.
- Olsson, M., et al. (2005). Sense of coherence: definition and explanation. *International Journal of Social Welfare*, 15, 219–229.
- Popelková, M. (2011). Sociálna opora a zmysel pre integritu u adolescentov. In: *Sociálne procesy a osobnosť*. Brno: Tribun EU.
- Ruiselová, Z., Bratská, M., Fedáková, D., Frankovský, M. (2005). Antonovského dotazník životnej orientácie-mapovanie a predbežné normy na Slovensku. *Psychológia pre život*. Dunajská Streda: Pelikán.
- Torsheim, T., Aatøe, E., Wold, B. (2001). Sense of coherence and school-related stress as predictors of subjective health complaints in early adolescence: interactive, indirect or direct relationships? *Social Science & Medicine*, 53, 603–614.
- Ungar, M. (2007). *Playing at being bad: The hidden resilience of troubled teens*. Toronto: McClelland & Stewart.

- Volanen, S. M. et al. (2004). Factors contributing to sense of coherence among men and women. *European Journal of Public Health*, 14,3, 322–330.
- Ying, Y., Allen, P., Lee, J. (2007). Attachment, sense of coherence, and mental health among Chinese American college students: Variation by migration status. *International Journal of Intercultural Relation*, 31,531–544.
- Zimmerman, P. (2004). Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 83–101.